

Kepen in breder verband

De tegelijk schokkerige en vloeiende bewegingen van een groep Kepen in een herfstig beukenbos doet ze nauwelijks verschillen van door de wind kantelende bladeren. Het zonet nog opvallende oranje, wit en zwart valt weg tussen glanzende randen en schaduwpartijen in het beukenblad. Als een plotseling opstekende wervelwind vliegt het groepje geregeld even op om na een paar minuten weer neer te strijken en te verdwijnen tussen de bladeren, op zoek naar meer beukenootjes.

Bij goede beukenmast (zo wordt de oogst van beukenootjes genoemd), hoeven de vogels maar kort te foerageren en verdwijnen ze, verzadigd, spoedig tussen de hogere takken. De snavel, iets langer en met scherpere randen dan die van de Vink, blijkt een bijzonder doeltreffend instrument bij het openen van beukenootjes.

Wie een tijdje naar zo'n groepje kijkt, zou kunnen concluderen dat er een innige relatie tussen beuken en Kepen bestaat. Dat is ongetwijfeld het geval, zij het dat de liefde van één kant komt: Kepen zijn opportune zaadpredatoren en verstoppert bijvoorbeeld geen beukenootjes, waardoor er geen voordelen van de kant van de beuk bestaan.

Beuken en beukenmast

Dat er een vinkensoort bestaat die zich heeft toegeleigd op beuken, is niet zo vreemd. De beuk wordt in de gematigde delen van Europa gezien als climaxsoort van laaglandbos in het noorden en hellingbos in het zuiden. In de tijd dat Europa nog voor het grootste deel uit bos bestond, moet het beukenareaal, en daarmee de wintervoorraad voor Kepen, werkelijk formidabel zijn geweest.

Beukenootjes zijn calorierijk, makkelijk te openen en vaak overvloedig aanwezig, er is echter een 'maar'... Goede beukenmast treedt zeker niet jaarlijks op en de gebieden waarin zaadzetting én het uitblijven daarvan gelijktijdig optreden, kunnen enorm zijn. Zo valt Europa globaal te verdelen in drie gebieden van elk ongeveer een half miljoen vierkante km, waarin beukenmast vaak gelijktijdig optreedt of uitblijft. Nederlandse beukenmast valt vaak samen met mast in Zuid-Zweden, Denemarken, Noord- en Midden-Duitsland, België, West-Frankrijk en Engeland.

Kepen broeden in de noordelijke taiga, waar ze met name leven van insecten. De meeste van deze broedgebieden liggen al gauw 1000 km van de dichtstbijzijnde beukenbossen in centraal Polen en Zuid-Zweden, de noord- en noordoostgrens van het beukenareaal. Ieder jaar is het dus een verrassing voor de Kepen hoeveel kilometer in welke richting moet worden afgelegd om

bij een felbegeerde beukenootjesbonanza te komen.

Kepenconcentraties

Dat Kepen dit probleem weten te tackelen, blijkt uit de observaties van miljoenen Kepen op plekken waar de beukenmast overvloedig is. Meldingen van duizelingwekkende groepen dateren al van langer dan een eeuw geleden, waarschijnlijk met name omdat kepeninvasies toen, ver voor de opkomst van bio-industrie, werden gezien als een schadepest voor de varkenssteelt. Maar ook tegenwoordig komen dergelijke samenscholingen voor, relatief vaak in (de omgeving van) Zwitserland.

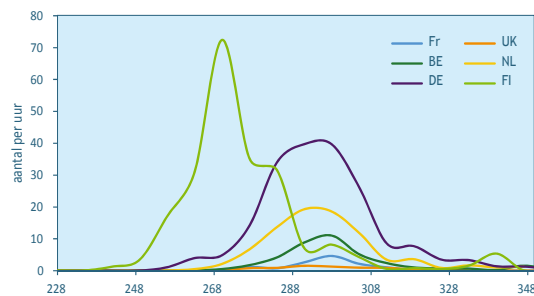
Dat heeft niet alleen te maken met de vele beuken aldaar of de frequentie waarmee goede mastjaren voorkomen, maar ook met sneeuwval in noordelijker contreien, die Kepen zuidwaarts kan drijven. Ook is het aannemelijk dat populaties die niet via Finland en Zweden trekken en bijvoorbeeld overwinteren in Zuidoost-Europa, uit kunnen wijken naar Midden-Europa.

Trekpatronen

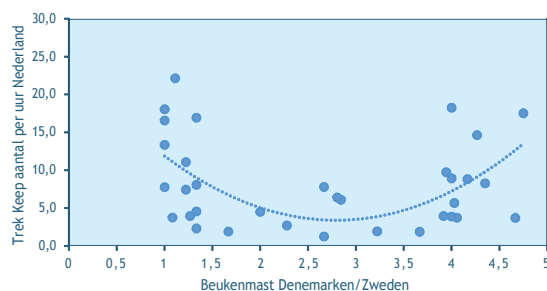
Kepen vangen hun trek aan in de nazomer. In Hanko, Zuid-Finland, dat een paar honderd km bezuiden de broedgebieden ligt, komt de trek op gang in de eerste decade van september en bereikt een piek in de laatste decade van die maand (figuur 1). In Noord-Duitsland en Nederland passeren de vogels 2-3 weken later en de cohorten die België en Frankrijk bereiken, arriveren respectievelijk begin en half oktober.

Kepen kunnen volgens de gegevens van het Vogeltrekstation tot pakweg 285 km op een dag afleggen. Mochten ze in een rechte lijn vliegen, dan zouden ze in een dag of vier van Hanko in Noord-Duitsland kunnen zijn, maar ze doen het kennelijk veel rustiger aan. Mogelijk tasten ze tijdens de reis de situatie af in de beukenbossen die ze passeren. Waarschijnlijk vindt er tegelijkertijd een soort spreiding plaats, waardoor de trek golf vlakker en breder wordt naarmate de Kepen zuidelijker geraken.

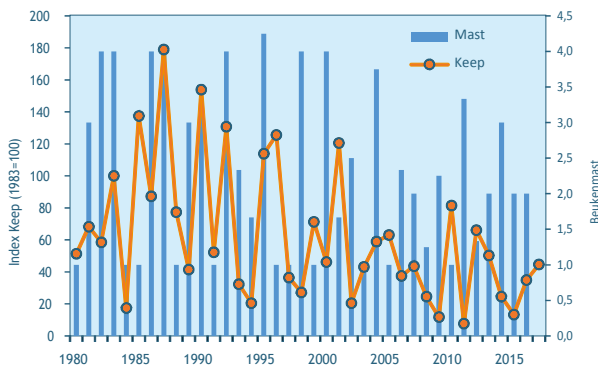
Nog iets dat opvalt is het volume (combinatie uurgemiddelde en duur trekperiode) van de trek, dat van noord naar zuid

Figuur 1. Doortrek van de Keep over een reeks van jaren (gemiddeld aantal per uur per standaardweek). Aantal teluren in Frankrijk 32.864, Verenigd Koninkrijk 89.601, België 99.380, Nederland 202.199, (Noord-)Duitsland 22.767 en Finland 4718. Bron: www.trektellen.nl en www.tringa.fi.

Figuur 2. Relatie tussen beukenmast, gemiddeld in Denemarken en Zweden (1= geen mast en 5= maximale mast, Ascoli et al. 2017, [Doi.org/10.1002/ecy.1785](https://doi.org/10.1002/ecy.1785)) en doortrek van Keep tussen 29 september en 15 november op vijf Nederlandse trektelposten met tenminste 30 teljaren en tenminste 30 teluren per najaar (www.trektellen.nl).

Figuur 3. Met TRIM berekende PTT-index van de Keep in Nederland, met op de achtergrond de beukenmast, in categorieën tussen 1= geen mast en 5= maximale mast (Ascoli et al. 2017).

Kepen zijn in Nederland het talrijkst wanneer de beuken in noordoostelijke landen een bijzonder goede of juist bijzonder slechte mast hebben.

Foto: Michel Geven

afneemt. De stroom wordt steeds kleiner, en de belangrijkste afname voltrekt zich in Noord-Duitsland. Laat dit nou precies het punt zijn waar de Kepen zouden kunnen beslissen of ze verder naar het zuidwesten trekken (en dus binnen het gebied met synchrone mast blijven), of afbuigen naar het zuiden tot zuidoosten, waarbij ze het gebied binnengaan met een andere mastcyclus.

De Nederlandse situatie: najaarstrek

Het volume van de kepentrek over Nederland kan jaarlijks met meer dan een factor 10 fluctueren. Dat deze variatie samenhangt met de beukenmast in Zweden en Denemarken, de landen die 'onze' Kepen passeren tijdens de trek, is niet vreemd (figuur 2). Merkwaardiger is dat bij ons grote aantallen trekkers immer samenhangen met goede beukenmast óf juist zeer magere mast in de landen ten noorden van ons. In tussenjaren komen bij ons dus nauwelijks vogels over. Een verklaring hiervoor

zou kunnen zijn dat bij goede beukenmast in Zweden en Denemarken een deel van de Kepen daar blijft hangen, maar ook een groot deel bij binnenkomst in Duitsland besluit om een zuidwestelijke koers aan te houden om binnen het mastgebied te blijven. Bij magere beukenmast in Zweden en Denemarken zet sowieso een groter deel van de vogels de trek voort en zijn de aantallen nog steeds groot, hoewel wellicht een groter aandeel van de vogels, aangekomen in Noord-Duitsland, afbuigt naar het zuiden en Nederland dus mist. Bij matige mast in Zweden en Denemarken zou een deel van de Kepen daar kunnen blijven hangen én bestaat er een kans dat een groter deel in Noord-Duitsland naar het zuiden vliegt. Overigens blijkt de trekpiek in ons land steeds later te vallen (zie daarvoor de PTT-nieuwsbrief van december 2018).

Nederland in de winter

Met het Punt-Transect-Tellingenproject (PTT) krijgen we een indruk van het aantal Kepen dat 's winters in Nederland blijft hangen. De tellingen vinden immers plaats

in de tweede helft van december. Het aantal overwinteraars vertoonde tussen 1980 en 2017 een afname en jaren met goede beukenmast leverden zelden ook veel overwinterende Kepen op (figuur 3). Dit laatste heeft waarschijnlijk vooral te maken met het feit dat Nederlandse, Zweedse en Deense mastjaren vaak samenvallen, waardoor de Kepen niet toekomen aan de Nederlandse mast. De afname op lange termijn kan een gevolg zijn van het minder vaak optreden van een sneeuwdek in de landen ten noorden van ons. Ook is het mogelijk dat broedvogelpopulaties krimpen, waarvoor in Finland aanwijzingen bestaan.

Veel dank aan alle PTT-, trek-, en beuken-nootjestellers, aan wie het te danken is dat we nu tenminste tipjes van sluiers kunnen oplichten. Wie veel meer wil lezen over Kepen bij ons en in de rest van Europa, kan terecht in de PTT-nieuwsbrief van december 2018, die te vinden is op de website van Sovon (zie onder Publicaties op sovon.nl/PTT).

● **Willem van Manen & Gerard Troost**

Op de grond foeragerende Kepen vallen amper op tussen het afgefallen beukenblad. Wapse, 14 november 2018.
Foto: Rob Bijlsma.